

**ความสำคัญของเพชรบุรีและบทบาทของชนชั้นนำ
จากรัฐส่วนกลางต่อเมืองเพชรบุรีสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น***
**The Importance of Phetchaburi and the Role of Elites from the Central State
to Phetchaburi from the Ayutthaya Period to the Early
Rattanakosin Period.**

ณัชชานุช พิชิตธนารัตน์ (Natchanuch Pichitthanarat)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

Assistant Prof. Dr., Department of Public Administration, Phetchaburi Rajabhat University

E-mail: n_pichitthanarat@hotmail.com

Received : 31 January 2023

Revised : 20 April 2023

Accepted : 26 April 2023

บทคัดย่อ

เพชรบุรีเป็นเมืองที่ชนชั้นนำไทย อันได้แก่ พระมหากษัตริย์ และขุนนางผู้มีอำนาจให้ความสำคัญและอยู่ในความสนใจในฐานะเมืองยุทธศาสตร์ของรัฐไทยมาโดยตลอดตั้งแต่สมัยอยุธยา เนื่องจากเมืองเพชรบุรีมีความพร้อมทั้งด้านการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ หลังจากตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ เพชรบุรีได้รับความสนใจอย่างยิ่งจากชนชั้นนำจากรัฐส่วนกลาง ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจทั้งพระมหากษัตริย์และขุนนางกลุ่มสกุลขุนนาครที่มีอำนาจมากเนื่องจากทั้งสองกลุ่มของชนชั้นนำต้องการเข้ามามีบทบาทสำคัญในการกำกับทรัพยากรของเพชรบุรี ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญในเชิงยุทธศาสตร์ อันได้แก่ ข้าว เหลือ และน้ำตาล รวมทั้งผลิตอื่น ๆ ทั้งทางการเกษตร ของป่าและทรัพยากรจากทะเล บทบาทการเป็นโครงสร้างอำนาจของตระกูลขุนนางใดตระกูลหนึ่งโดยเฉพาะไม่เกิดขึ้นในเมืองเพชรบุรีกระทั่งช่วงรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 ขุนนางกลุ่มสกุลขุนนาครเริ่มเข้ามามีบทบาทเนื่องจากพบว่าเพชรบุรีเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญและในสมัยรัชกาลที่ 4 ภายหลังการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ. 2398 ระบบเศรษฐกิจของรัฐไทยที่เปลี่ยนแปลงอย่างมาก ความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญทำรายได้ให้รัฐจำนวนมาก เพชรบุรีจึงเป็นแหล่งผลประโยชน์ที่สำคัญและได้รับความสนใจจากชนชั้นนำโดยพระมหากษัตริย์คือ รัชกาลที่ 4

*บทความวิชาการนี้ปรับปรุงเนื้อหาจากผลการศึกษาบางส่วนของคุณานิพนธ์เรื่อง “พัฒนาการโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบุรี : วิเคราะห์แนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง”

และรัชกาลที่ 5 เข้ามาสอดส่องและคานอำนาจการกำกับดูแลและปกครองเมืองเพชรบุรีของสกุลขุนนางเพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ: เพชรบุรี, ชนชั้นนำ, สกุลขุนนาง, รัตนโกสินทร์ตอนต้น

Abstract

Phetchaburi is a city where the Thai elite, particularly king and powerful nobles, have always been important and in the interest as a strategic city of Thai state since the Ayutthaya period due to its political, social and economic readiness. After establishing Rattanakosin, Phetchaburi had received a great attention from elites of the central state, who were the centers of power, both the king and the powerful of Bunnag family, as both groups of elites were keen to play an important role in regulating resources of Phetchaburi, where a strategically important source of crops such as rice, salt and sugar, among other crops both agriculture, forest and marine resources. The role of the power structure of any particular noble family did not take place in Phetchaburi until the reign of King Rama III. Bunnag family began to play a critical role because they discovered Phetchaburi was an important resource and in the reign of King Rama IV, after the Bowring Treaty in 1855, the economic system of Thai state changed dramatically. Its fertility and being an important source of production generated a large amount of revenue for the state. Phetchaburi was therefore a significant source of interest and received an attention of the elites, especially the king Rama IV and Rama V who came to inspect and beam more power to supervise and rule Phetchaburi of the Bunnag family.

Keywords: Phetchaburi, Elite, Bunnag family, Early Rattanakosin

บทนำ

เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีขนาดใหญ่มาตั้งแต่อดีตในสมัยอยุธยา ถือเป็นเมืองที่อยู่ในกลุ่มเมืองสำคัญของอาณาจักรอยุธยา เช่นเดียวกับ อยุธยา พิษณุโลก สุพรรณบุรี กำแพงเพชร สุโขทัย นครสวรรค์ บางกอก ราชบุรี มะริด และตะนาวศรี มีความรุ่งเรืองในลำดับต้น ๆ และน่าจะมีประชากรอาศัยอยู่มากกว่าเมืองอื่นๆ ในแถบเดียวกัน อันจะพบได้ว่าในเมืองเพชรบุรีมีหลักฐานอันเป็นศิลปกรรมในสมัยอยุธยาปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัดต่าง ๆ (มนู อุดมเวช, 2531) พลวัตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในอดีตชี้ให้เห็นว่าเพชรบุรีเป็นเมืองท่าชุมทางค้าขาย มีเศรษฐกิจดี และมีทรัพยากรทั้งทาง

ธรรมชาติและการเกษตรที่สมบูรณ์ ทำรายได้อย่างมากให้แก่ชนชั้นนำ นอกเหนือจากนั้นยังมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในฐานะเมืองหน้าด่านรับศึกทางด้านตะวันตก และเป็นด่านประตูที่สำคัญสู่หัวเมืองทางใต้ เป็นเมืองผ่านตามเส้นทางค้าขายกับต่างชาติจากอยุธยาสู่เมืองท่ามะริดเพื่อลงเรือเดินทางไปทางตะวันตก (นวลสวาท อัครนิพนธ์, 2535 และ มนุ อุดมเวช, 2531) เพชรบุรีจึงเป็นเมืองที่มีสถานะของความสำคัญในลำดับต้น ๆ ของรัฐไทยในอดีตทั้งกรุงศรีอยุธยาตราถึงรัตนโกสินทร์ ความสำคัญของความเป็นหัวเมืองสำคัญที่ชนชั้นนำจากรัฐส่วนกลางเล็งเห็นและควบคุมเป็นพิเศษจากราชสำนักโดยพระมหากษัตริย์และขุนนางที่มีอำนาจในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยเมืองเพชรบุรีสามารถยังประโยชน์แก่ราชอาณาจักรและผู้มีอำนาจปกครองควบคุมเมือง ความสำคัญนี้ดำรงอยู่ตราบกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ระบบกินเมืองลดความสำคัญลง ทั้งจากการปฏิรูประบบบริหารราชการเมื่อ พ.ศ. 2435 หัวเมืองอื่นในแถบตะวันตกจึงได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้บทความนี้จะกล่าวถึง ความสำคัญด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของเพชรบุรีที่มีต่อรัฐไทยซึ่งเกี่ยวพันกับบทบาทของชนชั้นนำจากส่วนกลางที่มีต่อเพชรบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงราวปลายรัชกาลที่ 5 ที่เพชรบุรีแม้จะยังมีความสำคัญอยู่ แต่หัวเมืองอื่น ๆ ในทางตะวันตกได้เพิ่มความสำคัญขึ้น เช่น ราชบุรี และประจวบคีรีขันธ์ ดังต่อไปนี้

ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของเมืองเพชรบุรี

ในด้านสังคมนั้น เพชรบุรีเป็นหัวเมืองชั้นในสังกัดหัวเมืองฝ่ายตะวันตกซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ที่มั่นคงมาตั้งแต่สมัยอยุธยา (คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 3, 2512) ความสำคัญสะท้อนจากบันทึกการเดินทางของชาวตะวันตกที่เดินทางในราชอาณาจักรสมัยอยุธยา กล่าวถึงความสำคัญในชื่อของเมือง “พริบพรี” หรือ “พิพรี” (Pipry) (นวลสวาท อัครนิพนธ์, 2535) ในจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเดินทางเข้ามาในสยามเมื่อราว พ.ศ. 2230 สมัยอยุธยาระบุว่า เพชรบุรีเป็นเมืองขนาดใหญ่กว่าเมืองอื่นในเส้นทางนี้ และยังระบุว่ามียอดเป็นจำนวนมากแสดงถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาซึ่งมีความสำคัญเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของชาวเมืองและเป็นรากฐานให้เกิดชุมชนขนาดใหญ่ มีวัดตั้งกระจายจัดกระจายในบริเวณกว้าง และชุมชนเมืองที่กว้างขวาง ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในสังคมเพชรบุรีและสิ่งเชื่อมโยงสำคัญในสังคมเพชรบุรี มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงน้ำใจของคน 2 กลุ่มคือ 1) ชนชั้นปกครองซึ่งเป็นขุนนางที่แต่งตั้งมาจากส่วนกลาง กับ 2) ชนชั้นผู้ใต้ปกครองซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของสังคมที่ใช้แรงงานในระบบไพร่ ที่มีฐานะทางสังคมที่แตกต่างกัน (นวลสวาท อัครนิพนธ์, 2535, หน้า 8) โดยกล่าวได้ว่าช่องว่างของสังคมระหว่างกลุ่มคน 2 ระดับนี้ถูกประสานเข้าด้วยกันโดยสถาบันศาสนา ซึ่งกล่อมเกลาคความขัดแย้งต่าง ๆ และเป็นแหล่งสร้างจริยธรรมในสังคมให้อยู่ได้ด้วยกันอย่างสงบสุข สามัญชนจึงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขภายใต้ระบบไพร่ ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในบริบทสังคมด้านโครงสร้างประชากรของสังคมเพชรบุรี มีชนชาติหลายกลุ่มมาตั้งถิ่นฐานรกราก เพื่อทำมาหากินทั้งชาวจีนที่อพยพเข้ามา ชาวลาวที่เป็นผลมาจากการเกณฑ์เป็นเชลยสงคราม และชาวไทยพื้นถิ่นที่อยู่ดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ทั้งสามชาติพันธุ์หลักก็มีการอยู่ร่วมกันในเมืองเพชรบุรีได้อย่างราบรื่น แสดงให้เห็นว่าชนชาติเหล่านี้สามารถอยู่ด้วยกันได้โดยสามารถประสานประโยชน์เข้ากันได้ อย่างกลมกลืนภายใต้อำนาจของขุนนางไทยที่รัฐส่วนกลางส่งมาปกครองดูแล ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้มาปกครองนี้ ถือเป็นชนชั้นปกครองในเมืองเพชรบุรีที่สามารถควบคุมดูแลให้ชนชาติต่าง ๆ อยู่ด้วยกันได้อย่างราบเรียบ ควบคุมทั้งไพร่ชาวไทยและไพร่ชาวลาวโดยผ่านนายกองชาวลาว และสามารถบริหารชาวจีนที่อยู่ในเมืองโดยทำอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายโดยเก็บผลประโยชน์ในรูปของเงินผูกปี้อากร อย่างไรก็ตาม จะพบว่าการตั้งบ้านเรือนของชาวลาว จะไม่ปะปนกับคนไทยและคนจีน ซึ่งจะเห็นได้ว่าคนไทยและจีนตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ปะปนกันทั้งในชุมชนเมืองและในพื้นที่เกษตรกรรม หากชาวลาวนี้จะอาศัยอยู่นอกเมืองออกไป ซึ่งชาวลาวกลุ่มใหญ่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ปัจจุบันคืออำเภอเขาย้อย บริเวณบ้านวังตะโก บ้านดอนทราย บ้านหนองจิก และบ้านทับคาง (นวลสวาท อัครวิธานนท์, 2535) ชาวลาวเหล่านี้จะมีวัฒนธรรมเฉพาะมีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ทั้งลักษณะของบ้านเรือนและการแต่งกาย ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ยังคงรักษาและสืบทอดกันถึงปัจจุบัน ส่วนชาวจีน และชาวไทยพื้นถิ่นนั้นอยู่ปะปนกัน โดยชาวจีนอพยพไม่ได้อยู่ในระบบไพร่ แต่เสียเงินค่าแรงผูกปี้เป็นครว ๆ กลุ่มนี้จะค้าขายและทำเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ ชาวจีนในเมืองเพชรบางคนสามารถประมุขภาษีได้ และบางคนอาจได้ตำแหน่งในราชการไทยเนื่องจากสามารถเก็บภาษีได้จำนวนมาก และนำส่งราชการได้มาก เช่น จินบุ ประมุขทำอากรสุราเมืองเพชรบุรี ใน พ.ศ. 2532 ได้เป็นที่ ขุนเทพอากร (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1171-1173, 2513)

ในด้านเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรีช่วงสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ซึ่งต่อเนื่องกันมา เพชรบุรีถือเป็นเมืองที่มีทำเลที่ตั้งที่เป็นปัจจัยสำคัญของความมั่นคงและรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของราชอาณาจักร โดยมีการวิเคราะห์ไว้ดังนี้ (นวลสวาท อัครวิธานนท์, 2535)

1) แม่น้ำเพชรบุรีเป็นชัยภูมิสำคัญในด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากที่ราบลุ่มแม่น้ำบริเวณตลอดสองฝั่งแม่น้ำเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนราษฎร และถือเป็นทรัพยากรสำคัญอันเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงเพชรบุรี ทำให้การเกษตรของเพชรบุรีมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นอาชีพหลักตราប់กระทั่งปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าผลผลิตทางการเกษตรเป็นส่วยสาอากรและสินค้าสำคัญของเพชรบุรีตั้งแต่อดีตกระทั่งถึงปัจจุบัน สนองตอบต่อการบริโภคทั้งภายในเมืองเพชรบุรีและภายนอกได้มาโดยตลอด และยังเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญที่ติดต่อกับชายฝั่งทะเล ซึ่งมีปากแม่น้ำออกที่อ่าวบางตะบูน และมีทางเดินน้ำเชื่อมกับคลองอันทำให้สามารถติดต่อเชื่อมโยงกับเมืองอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก ซึ่งผลผลิตทั้งทางด้านการเกษตร ประมง และของป่าที่เป็นสินค้าสำคัญของเมืองสามารถขนถ่ายไปสู่ชุมชนอื่นภายนอก ในขณะเดียวกัน การที่แม่น้ำติดต่อ

กับพื้นที่ทะเลก็ทำให้สินค้าทางทะเล กันสินค้าประมงสามารถนำไปขายในชุมชนอื่น ๆ ของเมืองได้ อาชีพประมงจึงเป็นอาชีพสำคัญอีกอาชีพหนึ่ง รวมทั้งเส้นทางเดินทางทางน้ำยังก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทั้งสินค้า วัฒนธรรม และความคิดกับชุมชนอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอก อันมีผลให้สังคมเมืองเพชรบุรีสามารถปรับตัวได้เร็วและทันต่อเหตุการณ์ภายนอก

2) การเป็นพื้นที่ราบลุ่ม และอุดมสมบูรณ์อันเนื่องมาจากมีแม่น้ำเพชรบุรี ทำให้เมืองเพชรบุรีมีชื่อเสียงว่าเป็นแหล่งผลิตข้าวพันธุ์ดี โดยภายใต้เงื่อนไขสำคัญของระบบไพร่ การผลิตข้าวของเมืองเพชรบุรีจึงเป็นทั้งการผลิตเพื่อบริโภคภายในและเพื่อใช้ในระบอบราชการ มีปรากฏว่าไพร่หลวงส่งข้าวเมืองเพชรบุรีส่งข้าวนาปัก (ข้าวนาดำ) เป็นข้าวทรงบาตร ทรงพระเคน จึงเพียงพอใช้ในราชการตลอดทั้งปี (นวลสวาท อัศวินานนท์, 2535)

3) พื้นที่ป่าและภูเขา ซึ่งแนวเส้นทางด้านตะวันตกอุดมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้และของป่านานาชนิด ก่อให้เกิดอาชีพสัมปทานป่าไม้ในเวลาต่อมา ส่วนของป่านั้น ราษฎรในพื้นที่ชนบทและป่าเขาดังกล่าวสามารถทำมาหากินกับป่าได้ทั้งการหาของป่า ล่าสัตว์เพื่อยังชีพ และการนำไปแลกเปลี่ยนและเป็นสินค้าสำคัญในเมืองเพชรบุรีเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีความพร้อมทางเศรษฐกิจ อีกทั้งโดยภูมิประเทศเอื้อต่อการปรับตัวของราษฎรที่อาศัยอยู่ให้สามารถกลมกลืนกันได้อย่างราบรื่นและพร้อมรับกับการปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะภายหลังสนธิสัญญาบาวริงได้เป็นอย่างดี

4) การเป็นเมืองติดชายฝั่งทะเล ซึ่งเมื่อประสานกับการที่มีแม่น้ำเพชรบุรีซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับชายฝั่งทะเลได้ ทำให้การขนถ่ายผลผลิตที่เป็นส่วนเกินเพื่อขายออกสู่ภายนอกได้ ซึ่งพบว่าเป็นการขนส่งทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งในการแลกเปลี่ยนสินค้าก็เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชนชาติต่างถิ่น เป็นผลดีกับการปรับตัวของชาวเมืองเพชรต่อสังคมภายนอกได้เร็วและทันต่อเหตุการณ์ดังที่กล่าวไว้แล้ว

ปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ดีของเพชรบุรี ยังผลให้เพชรบุรีเกิดความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก เพชรบุรีเป็นแหล่งผลิตทั้งทางด้านการเกษตร ของป่า และการประมง จึงอาจกล่าวได้ว่าเพชรบุรีมีเศรษฐกิจที่รุ่งเรืองสามารถดำรงตนอยู่ได้ ทั้งยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าทั้งภายในและภายนอก เป็นผลให้รัฐส่วนกลางได้รับผลดีทางด้านเศรษฐกิจการค้าขายไปด้วย ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่สังคมเศรษฐกิจของประเทศไทยในระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่ การควบคุมการค้าแบบผูกขาดโดย ราชสำนัก และแม้ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 และต้นรัชกาลที่ 4 จะมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นระบบเจ้าภาษีนายอากรก็ตาม (คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2558 หน้า 63-64) แต่ในส่วนนี้กลับพบว่าเพชรบุรี มีผลผลิตและสินค้าที่ได้จากระบบเศรษฐกิจสังคมแบบเดิมที่ตอบสนองต่อระบบการค้าแบบเสรีของตะวันตกที่เริ่มคืบคลานเข้ามาได้

ในส่วนของผลผลิตนั้นพบว่า เพชรบุรีมีผลผลิตที่สำคัญสร้างมูลค่าให้กับเพชรบุรีในช่วงสมัยอยุธยากระทั่งถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ ข้าวและน้ำตาลโตนด เพชรบุรีถือเป็นแหล่งผลิตข้าวตั้งแต่อดีต ส่วนน้ำตาลโตนดนั้น เพชรบุรีเป็นแหล่งผลิตสำคัญที่ขึ้นชื่อที่สุดในรัฐไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การผลิตน้ำตาลโตนดของเมืองเพชรบุรีเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้แก่รัฐเป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับภาษีอื่น ๆ ซึ่งในต้นรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทางราชการมีรายได้จากการประมุลภาษีน้ำตาลโตนดเฉพาะที่เมืองเพชรบุรีเมืองเดียวสูงถึง 205 ชั่ง 5 ตำลึง ใน พ.ศ. 2396 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 4 เล่ม 5, จ.ศ. 1215) ซึ่งถือว่าเป็นจำนวนเงินที่สูงมากเมื่อเทียบกับภาษีชนิดอื่น ๆ (นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535)

ในส่วนของสินค้าทางการเกษตร เมืองเพชรบุรียังมีพืชไร่และผลไม้อีกนานาชนิด ที่สามารถเก็บอากรสวนได้ตามสารตราตั้งเจ้าพนักงานเดินสวน ใน จ.ศ. 1191 (พ.ศ. 2372) ซึ่งเก็บในเขตเมืองเพชรบุรีราชบุรี และนครเขื่อนขันธ์ซึ่งระบุว่าพืชผลที่ได้เก็บอากรสวนแล้วคือ หมาก มะพร้าว มะม่วง ทุเรียน มังคุด ลางสาด พลู พริกไทย และตั้งแต่ พ.ศ. 2372 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้เรียกอากรเพิ่มจาก มะปราง ส้มโอ ส้มแป้น ส้มเกลี้ยง ส้มเปลือกบาง ส้มจุก ส้มแก้ว ส้มเทพรส เนื่องจากทรงเห็นว่าราษฎรปลูกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 4, จ.ศ. 1191) ซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539) ให้ความเห็นว่า การเรียกเก็บภาษีนี้นี้ แสดงให้เห็นว่าต้องมีการปลูกและผลิตเพื่อการพาณิชย์แล้ว เนื่องจากรัฐจะไม่สนใจเก็บอากรจากผลผลิตที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพโดยแท้ ต้องมีการปลูกหรือผลิตมาก ๆ จนมีการซื้อขายกันจึงจะมีการเรียกเก็บภาษีอากร ในส่วนของผลิตผลทางทะเลซึ่งเป็นสินค้าสำคัญ “ค่าให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” กล่าวไว้ว่า บรรยาการการค้าในสมัยอยุธยามีความคึกคักส่งผลให้สินค้าที่เพชรบุรีที่ส่งไปสู่ชุมชนใหญ่ในอยุธยามีความหลากหลาย และสินค้าทางทะเลเป็นสินค้าสำคัญด้วย (นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535)

“...ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี และบ้านบางตะบูนและบ้านบางทะเล บรรทุกกะป็น้ำปลา ปูเค็ม ปลากระป๋อง ปลากระพง ปลาทุ ปลากะเบนย์ มาจอดเรือขายแถววัดพระนางเชิง...”

นอกเหนือจากนั้นแล้ว พบว่า ผลผลิตจากป่าของเพชรบุรีมีความอุดมสมบูรณ์มาก พบว่าการเกณฑ์สิ่งของจากเมืองเพชรไปใช้ในราชการที่กรุงเทพฯ โดยเป็นผลผลิตจากป่า โดยเฉพาะการเกณฑ์ตัดไม้ในงานพระบรมศพรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2394 ซึ่งปรากฏว่าต้องใช้ไม้จำนวนมาก หลายขนาด และหลากหลายชนิด ทั้งไม้อย่าง ไม้ครา ไม้เสลา ไม้พลวง ไม้ไผ่ป่า ไม้รวก ฯลฯ แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ซึ่งส่งผลให้เมืองเพชรบุรีสามารถดำรงความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่สมัยอยุธยากระทั่งถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้บ้านเมืองจะประสบกับภาวะสงครามก็ตาม หากเพชรบุรียังคงดำรงความสำคัญต่อรัฐในด้านเศรษฐกิจตลอดมา (นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535) อย่างไรก็ตาม การค้าของเพชรบุรีนั้นจะมีช่วงเวลาที่ซบเซาภายหลังจากการล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาตลอดมาถึงยุคสมัยธนบุรี

และเมื่อสถานการณ์บ้านเมืองปกติในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการสินค้าของชุมชนอื่น ๆ ก็เริ่มขยายตัว โดยเฉพาะเมื่อชาวจีนเข้ามามีบทบาทรอบอ่าวไทยและในภาวะแห่งการเป็นบุคคลที่เป็นอิสระจากระบบไพร่และระบบทาส (สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, 2522) การค้าที่เริ่มขยายตัวทำให้ชุมชนต่าง ๆ รอบอ่าวไทยมีการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจอย่างคึกคัก เศรษฐกิจแบบเงินตราทำให้การเคลื่อนย้ายทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยในนิราศเมืองเพชรของสุนทรภู่ ซึ่งสุนทรภู่ได้เดินทางมาเมืองเพชรบุรีในช่วงประมาณ พ.ศ. 2388 ปลายรัชกาลที่ 3 ระบุว่า มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่าง ๆ โดยตลอดในเส้นทางจากเพชรบุรีมาถึงกรุงเทพฯ และมีคลองเล็กคลองน้อยเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ สะท้อนถึงวิสัยทัศน์ของรัฐส่วนกลางที่เล็งเห็นว่าการค้าของหัวเมืองทางตะวันตกจะก้าวหน้ารุ่งเรืองได้หากมีการคมนาคมขนส่งที่สะดวกขึ้น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 จึงมีการขุดคลองเพื่อเชื่อมระหว่างแม่น้ำสายสำคัญในภูมิภาคนี้ เช่น แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง ชุมชนใหญ่จึงเกิดขึ้นตามเส้นทางนี้ การขนส่งสินค้าสะดวกขึ้น มีผู้ผลิตและตลาดเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก เงินตราสำคัญขึ้น ชุมชนการค้าคึกคักมาก ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ได้แก่ ชุมชนแม่กลอง ท่าจีน จากการขุดคลองสุนัขหอน ใน พ.ศ. 2371 เชื่อมระหว่างแม่น้ำท่าจีนกับแม่น้ำแม่กลอง ทั้งเป็นปัจจัยส่งเสริมการเชื่อมโยงเมืองเพชรบุรีกับโลกแห่งการค้าขายภายนอก โดยเฉพาะพื้นที่ชายฝั่งรอบอ่าวไทยตอนใน (นวลสวาท อัครวิธานนท์, 2535) การค้าของตลาดเมืองเพชรขยายตัวอย่างมาก และช่วงรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา มีความคึกคักอย่างมากในภูมิภาค เป็นตลาดใหญ่มีสินค้าที่สนองต่อความต้องการของราษฎร ผู้บริโภคได้ครบถ้วน แสดงถึงภาวะเศรษฐกิจที่คลี่คลายจากระบบการผลิตเพื่อบริโภคเข้าสู่การผลิตเพื่อเงินตราซึ่งการค้ามีความสำคัญขึ้น เมืองเพชรบุรีมีร้านค้าหลากหลายประเภทเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการผลิต แสดงถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเพชรบุรีอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามสภาพดังกล่าวนี้ผู้ประกอบการทั้งการผลิตและการพาณิชย์ที่สำคัญและเป็นผู้นำทางธุรกิจการค้าคือชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเพชรบุรี (ปลัดเลย์ แดน ปีช, 2508)

สภาพการค้าในตลาดเมืองเพชรบุรีนั้นเป็นไปอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง การค้าทางบกและทางเรือมีบรรยากาศที่คึกคัก มีเรือแพและมีสินค้าที่หลากหลายทั้งสินค้าอุปโภคและบริโภคมากมายหลายชนิด แสดงให้เห็นว่าสังคมเศรษฐกิจเพชรบุรีมีระบบแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราฟุ้งฟิงและมีความต้องการบริโภคสินค้าต่างประเทศที่มากขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 สะท้อนถึงความต่อเนื่องของการพัฒนาพาณิชย์ ดังนั้นในช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 จะพบว่าระบบเศรษฐกิจและสภาพการค้าของเพชรบุรีมีความคลี่คลายมาก่อนการทำสนธิสัญญาบาวริงใน พ.ศ. 2398 ซึ่งเป็นสภาพการณ์ที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรีในเวลาต่อมา และสามารถรับมือได้เท่าทันกับระบบการค้าที่เปลี่ยนแปลงภายหลังสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2398 ได้อย่างราบรื่น (นวลสวาท อัครวิธานนท์, 2535)

ในด้านอำนาจของรัฐนั้นพบว่า รัฐแสวงหาประโยชน์โดยพึ่งพาการพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น โดยที่เมืองเพชรบุรีเป็นแหล่งผลิตของรัฐทั้งภาคเกษตร ประมง และผลผลิตจากป่า

ประกอบกับการเป็นแหล่งชุมนุมการค้าขนาดใหญ่ ราชการจึงเก็บผลประโยชน์ในเมืองเพชรบุรีอย่างรัดกุมตลอดมา โดยผลประโยชน์ภาษีอากรอันเนื่องมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจในระหว่างช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงระยะเวลาระหว่างรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ยังคงระบบภาษีอากรแบบเดิมที่ใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา คือระบบกินเมืองที่ผู้ปกครองในแต่ละเมืองมีอำนาจในการจัดเก็บ ดังนั้น ผู้ที่ได้ประโยชน์ในการเก็บภาษีอากรจะได้แก่เจ้าเมืองที่ได้รับมอบหมายมาจากส่วนกลางให้มาปกครองเมืองนั้น แต่มีการเปลี่ยนแปลงระบบภาษีในช่วงปลายรัชกาลที่ 2 ถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 3 มาเป็นระบบเจ้าภาษีนายอากร ซึ่งชาวจีนเข้ามามีบทบาทในฐานะพ่อค้ากึ่งนายทุนที่ผูกขาดภาษีอากรของไทย (ญาคา ประภาพันธุ์, 2527) ในระบบเจ้าภาษีนายอากรทำให้ผลประโยชน์จากเมืองเพชรถูกเก็บเข้าสู่ส่วนกลาง ราชสำนักมีรายได้เพิ่มมากขึ้นเป็นอันมาก และมีการอนุญาตให้จ่ายค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงานแล้ว มีการยกเลิกการเรียกเก็บค่านา เป็นทางข้าวตวงขึ้นนางหลวงไร่ละ 2 ถัง แล้วให้เรียกค่านาเป็นเงินไร่ละสลึงเฟื้อง (ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาควิชา 3, หมวดราชจาริตโบราณ, 2474) แสดงว่ารัชกาลที่ 3 ทรงเห็นถึงช่องทางการรัวไหลที่รัฐไม่สามารถจัดเก็บรายได้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงนำระบบเจ้าภาษีนายอากรมาใช้อย่างครอบคลุม แต่อย่างไรก็ตาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าการรัวไหลในการเก็บภาษีก็ยังคงมีอยู่ เนื่องจากในการเก็บภาษีของเจ้าภาษีนายอากรจีนเหล่านี้ก็ต้องประสานงานกับขุนนางที่อยู่ในส่วนท้องถิ่นเพื่อให้การเก็บภาษีอากรเป็นไปอย่างราบรื่น ดังนั้นผลประโยชน์ของขุนนางในหัวเมืองในด้านนี้ก็ยังคงอยู่

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าเมืองเพชรบุรีมีลักษณะทางเศรษฐกิจ ที่เป็นปัจจัยทำให้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจสำหรับรัฐ กล่าวคือ 1) กิจกรรมทางเศรษฐกิจจากระบบศักดินาและไพร่ ทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำในระหว่างกลุ่มชนชาติในเมืองเพชรบุรี โดยชาวไทยพื้นถิ่นทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ป่าไม้และประมง ชาวลาวซึ่งมาจากการเกณฑ์เป็นเชลยสงครามให้มาตั้งถิ่นฐานในเมืองเพชรบุรี และเข้ามาอยู่ในระบบไพร่เช่นเดียวกับคนไทย นับเป็นแรงงานที่เป็นกำลังสำคัญของราชการและถือเป็นผู้ผลิตข้าวกลุ่มใหญ่ และกลุ่มชาวจีนซึ่งประกอบการค้าทั้งการค้ารายย่อย รวมทั้งการค้านำเข้าส่งออก ติดต่อกับชายฝั่งกับเรือของต่างชาติ ซึ่งพบว่ามีการซื้อขายของทะเลตากแห้งส่งออกไปที่ประเทศอินโดนีเซีย และ 2) มีความหลากหลายในการผลิต สามารถผลิตได้ทั้งสินค้าทางการเกษตร พืชผัก ผลไม้ และโดยเฉพาะเป็นแหล่งผลิต ข้าว และน้ำตาลโตนด ที่มีคุณภาพดี ส่งออกขายสู่ตลาดภายนอก นำผลกำไรสู่ราชการเป็นอันมาก ผลิตผลจากป่าและผลิตผลทางทะเลก็สามารถสร้างรายได้ให้แก่รัฐและพ่อค้าภายในเช่นกัน

ความสำคัญทางด้านการเมืองและความมั่นคงของเพชรบุรี

สุจิตต์ วงษ์เทศ กล่าวว่าเพชรบุรีมีความสำคัญมาตั้งแต่ยุคทวารวดีโดยจากชุมชนหลายแห่ง เช่น บ้านหนองปรัง อ. เขาย้อย บ้านทุ่งเศรษฐี อ. ชะอำ อยู่บนเส้นทางการค้าโลกเชื่อมอ่าวไทยกับทะเล

อันดามัน โดยผ่านช่องสิงขร และมีพ่อค้าอินเดียเซีย อาหรับ และ อิหร่านผ่านไปมาเป็นประจำ ในสมัยอยุธยาตอนต้นประมาณ พ.ศ. 1893 เป็นต้นมา เมืองเพชรบุรีถือเป็นสังกัดเครือญาติกับราชสำนักอยุธยา และควบคุมเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร ถึงเมืองนครศรีธรรมราช และ ตั้งแต่ พ.ศ. 2000 เมืองเพชรบุรีอยู่บนเส้นทางคมนาคมที่พ่อค้าชาวยุโรปขึ้นฝั่งเมืองมะริดแล้วเดินทางบกผ่านช่องสิงขรและเมืองเพชรบุรีก่อนเข้าถึงอยุธยาทั้งขาไปและขากลับ ซึ่งจะเห็นได้ว่าเส้นทางนี้มีการใช้มาก่อนนับพันปี (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2551) เนื่องจากเป็นพื้นที่ติดต่อกับพม่าทางด้านตะวันตกสามารถเดินทางสู่มะริด ทวาย และ ตะนาวศรี ได้สะดวกและอาจเดินเรือออกนอกประเทศได้ง่าย รวมทั้งสามารถเดินทางสู่หัวเมืองปักษ์ใต้ได้ด้วย ดังจะเห็นว่าชาวตะวันตกที่เดินทางในสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์จะเดินทางเข้าสู่ดินแดนไทยโดยมาทางมะริดแล้วผ่านมาทางเมืองเพชรบุรีเพื่อไปกรุงศรีอยุธยาและกรุงเทพฯ ๙ หลายคณะ เช่น พระสังฆราชแห่งเบริธ ที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2205 และมองสิเออร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีในปี พ.ศ. 2230 ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งในด้านความมั่นคงเมืองเพชรบุรีเป็นชุมชนใหญ่มาตั้งแต่สมัยอยุธยา มีความสำคัญต่อความมั่นคงของรัฐในฐานะเมืองหน้าด่านรับศึกพม่าก่อนที่จะเข้าเมืองหลวง ที่ตั้งของเมืองมีลักษณะ “ชุมทาง” (นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535) เพชรบุรีถูกกำหนดให้เป็นหัวเมืองชั้นในมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ความสำคัญของเมืองเพชรในลักษณะที่เป็นฐานหนึ่งที่มีส่วนในความมั่นคงแห่งราชบัลลังก์ มีหลักฐานที่บอกว่าเป็นแหล่งหนึ่งที่มีการชงสุ่มผู้คนและมีการช่มช่อนของกลุ่มผู้ต่อต้านอำนาจรัฐและกลุ่มไพร่ที่หลบหนีราชการ ดังนั้น ศูนย์อำนาจกลางจึงให้ความสนใจโดยใช้เมืองนี้เป็นแหล่งรวบรวมกำลังต่อต้านศัตรูแผ่นดินมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์ (นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535)

เพชรบุรีมีความสำคัญในลำดับต้น ๆ ของภูมิภาค ในเชิงยุทธศาสตร์ทางการเมืองมาตั้งแต่อดีตแล้ว การสะสมกำลังคนจำนวนมากไว้ที่เมืองเพชรบุรีจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมากทั้งสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ เนื่องจากจะเป็นประโยชน์ทั้งในด้านการป้องกันทัพพม่าจากตะวันตก สะดวกในการเรียกรวมไพร่พล และการสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเมืองเพชรบุรีถือว่ามีความอุดมสมบูรณ์อย่างมาก อย่างไรก็ตาม การสะสมกำลังพลในลักษณะเช่นนี้อาจเกิดได้ทั้งผลดีและผลเสีย กล่าวคือ ขึ้นอยู่กับความจงรักภักดีของเจ้าเมืองต่อศูนย์กลางอำนาจด้วย เนื่องจากการใช้อำนาจในการควบคุมไพร่พลเหล่านี้อยู่ที่เจ้าเมือง เช่นในกรณีของกรมขุนอนุรักษ์มนตรีได้ขึ้นครองราชย์สมบัติแทนเจ้าฟ้าอุทุมพร ใน พ.ศ. 2302 ขุนนางกลุ่มหนึ่งรวมทั้งเจ้าเมืองเพชรบุรี ได้ร่วมกันคิดก่อการกบฏกับกรมหมื่นเทพพิพิธ แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีของเจ้าเมืองต่อศูนย์กลางอำนาจ ที่มีผลต่อสถานภาพความมั่นคงของราชสมบัติของศูนย์กลางอำนาจด้วย ดังนั้นการที่ศูนย์กลางอำนาจให้มีการสะสมกำลังพลในลักษณะเช่นนี้อาจก่อให้เกิดได้ทั้งผลดีและผลเสียต่อราชบัลลังก์เอง ศูนย์กลางอำนาจที่ราชธานีจึงต้องให้ความสำคัญต่อการควบคุมกำลังพลของเจ้าเมือง ทำให้การเลือกสรรผู้ที่จะไปเป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีจำเป็นต้องคำนึงถึงหลายปัจจัยด้วยกัน ต้องมีความจงรักภักดี ไกล่ชิดแน่นแฟ้นกับราชสำนัก และเป็นที่ไว้วางพระทัยอย่างมาก

รวมทั้งต้องมีความสามารถในการจัดการกำลังพลในการรบและควบคุมกองทัพ ดังจะพบว่าเจ้าเมืองเพชรบุรีมักจะได้รับมอบหมายให้คุมกำลังทัพหลายครั้งในการรบครั้งสำคัญ

ในการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2325 เมืองเพชรบุรีอยู่ในกลุ่ม 18 หัวเมืองที่ถูกระบุว่ายังคงจงรักภักดีต่อพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังนั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จึงเปลี่ยนตัวเจ้าเมือง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2529) และเมื่อจัดระเบียบเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เพชรบุรี เป็น 30 เมือง ที่ถูกจัดเป็นหัวเมืองชั้นใน ในความรับผิดชอบของสมุหพระกลาโหม เมืองเพชรบุรีมีความสำคัญถูกระบุในเอกสารว่าต้องจัดบุคคลที่จงรักภักดีและเป็นที่ไว้วางพระทัยอย่างมากไปเป็นเจ้าเมือง (ในคำปฤกษาตั้งข้าราชการในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1)

นวลสวาท อัครวิธานนท์ (2535) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การย้ายศูนย์อำนาจจากอยุธยาลงมาสู่ธนบุรีและกรุงเทพฯ ในสมัยหลังนี้มีผลให้เมืองเพชรบุรีมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากระยะทางระหว่างเมืองเพชรบุรีกับเมืองหลวงสั้นลง แต่สถานการณ์สงครามทางด้านตะวันตกจากพม่ายังไม่เป็นที่ไว้วางใจ ดังนั้นเพชรบุรีจึงอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านที่ใกล้ชิด จึงต้องเตรียมกำลังที่เข้มแข็งไว้ และในกรณีของพระเจ้ากรุงธนบุรีซึ่งตีเวียงจันทน์ได้ในปี พ.ศ. 2321 แล้วกวาดต้อนเชลยไทยทรงดำมาไว้ที่เพชรบุรี อันเป็นเจตนาที่จะให้เชลยเหล่านี้ซึ่งภายหลังก็อยู่ในระบบไพร่เช่นเดียวกับชาวไทย เป็นกำลังไพร่พลในการเตรียมการรบของศูนย์กลางอำนาจทั้งในสมัยกรุงธนบุรีและสมัยกรุงเทพฯ รวมทั้งในการต้อนครัวไทยทรงดำมาอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่นำมารวมไว้ที่เมืองเพชรบุรี ทั้งนี้เพื่อให้เป็นกำลังคนที่สำคัญทั้งในด้านการรบและในด้านการผลิต ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไว้วางพระทัยในความสามารถและจงรักภักดีของเจ้าเมืองเพชรบุรีในขณะนั้นอย่างมาก

ความสำคัญของเมืองเพชรบุรี ปรากฏหลายครั้งในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 2 เพชรบุรีเป็นเมืองหลักในการรวบรวมผู้คนส่งไปทัพเพื่อสนับสนุนกำลังในการรบทางใต้ รวมทั้งเป็นเมืองยุทธศาสตร์สำคัญในการส่งเสบียงไปให้กองทัพ สะท้อนถึงความเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์สามารถรวบรวมเสบียง โดยเฉพาะข้าวส่งไปในกองทัพได้ตลอดการรบ (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2, จ.ศ. 1171-1173) และในการปราบหัวเมืองแขก 7 หัวเมืองในสมัยรัชกาลที่ 3 ใน พ.ศ. 2373 และ พ.ศ. 2375 ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถและความไว้วางพระทัยต่อเจ้าเมืองเพชรบุรี ทั้งในด้านการรบ การรวบรวมไพร่พลไปในราชการสงคราม และการเป็นที่ปรึกษาให้แก่กองทัพ รวมทั้งการไประงับเหตุวิวาทระหว่างพระยากลันตันกับตนกูปะสา ซึ่งพระยาเพชรบุรีได้รับความไว้วางใจจากขุนนางที่ได้รับมอบหมายจากรัชกาลที่ 3 ให้จัดการกับเรื่องนี้คือ พระยาศรีพิพัฒน์ (ทัต บุนนาค) ให้จัดไพร่พล 2,000 คนเศษไปตั้งค่ายที่เมืองสายบุรี และสามารถระงับเหตุได้ ความสามารถของพระยาเพชรบุรี (สุก) ในช่วงรัชกาลที่ 3 นี้ นับว่าส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับขุนนางส่วนกลางที่ลงมาควบคุมอีกต่อหนึ่ง ซึ่งแม่ทัพและขุนนางที่มีอำนาจของส่วนกลางซึ่งมีอำนาจในช่วงนั้น ล้วนเป็นขุนนางในตระกูลบุนนาคซึ่งกำลังมีอำนาจทั้งสิ้น ดังนั้นการได้รับ

ความไว้วางใจและยอมรับในฝีมือและความสามารถจากขุนนางตระกูลขุนนาค ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับจากศูนย์กลางอำนาจและเห็นถึงความสำคัญของเมืองเพชรบุรี (มนู อุดมเวช, 2531 และ นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535) รวมไปถึงการมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากนำไปสู่ความจำเป็นที่รัฐส่วนกลางเลือกให้เป็นแหล่งสะสมกำลังพลโดยมีชาวลาวที่ต่อมาเป็นเชลยเป็นกำลังหลักในการเกณฑ์ทัพไปปราบปรามหัวเมืองมาลาญในสมัยรัชกาลที่ 3 ระหว่าง พ.ศ. 2381-2382 ในครั้งนั้นมีไพร่พลชาวเพชรบุรีประมาณ 900 คน จากจำนวนทั้งหมด 3,000 คน

เมื่อเปรียบเทียบความสำคัญระหว่างเพชรบุรีและราชบุรี จะเห็นได้ว่าก่อนรัชกาลที่ 5 เพชรบุรีจะได้รับความสนใจจากศูนย์กลางอำนาจมากกว่า ทั้งในแง่ของยุทธศาสตร์ที่มีอาณาเขตติดต่อกับชายฝั่งทะเลที่ราชบุรีไม่มี และในการเกณฑ์ทัพในแต่ละครั้งไพร่พลชาวเพชรบุรีจะมีจำนวนมากกว่า ทั้งการเดินทางจากศูนย์กลางอำนาจ การเดินทางมายังเพชรบุรีสะดวกกว่า เนื่องจากในขณะนั้นคลองลัดที่ขุดขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เช่นคลองมหาชัย คลองสุนัขหอน นั้นเอื้อต่อการเดินทางมาเพชรบุรี ซึ่งขณะนั้นคลองลัดไปยังราชบุรียังไม่ได้ขุดขึ้น และที่สำคัญคือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากผลผลิตต่าง ๆ เพชรบุรีสามารถผลิตได้มากกว่า โดยเฉพาะน้ำตาลโตนด และผลผลิตจากทะเล ที่สำคัญคือเกลือ ซึ่งสร้างผลกำไรให้รัฐตั้งแต่สมัยอยุธยา (นวลสวาท อัครวินานนท์, 2535) และโดยเฉพาะช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งการค้าข้าวและการค้ากับต่างประเทศเริ่มขยายตัวจากผลของสนธิสัญญาบาวริง ผลผลิตจากข้าวและน้ำตาลโตนดทำรายได้อย่างมาก และในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งรายได้ของชนชั้นนำโดยเฉพาะกลุ่มเจ้าภาชีนายอากรและเจ้าเมืองผู้ปกครอง ประกอบกับเมืองเพชรบุรีมีภูมิรัฐศาสตร์ที่เป็นเมืองกันชนด้านหน้าของราชธานีทั้งกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ทำให้การแต่งตั้งผู้ปกครองอันได้แก่เจ้าเมืองและกรรมการเมืองเพชรบุรี รัฐส่วนกลางต้องใช้คนที่ไว้วางใจและมีความจงรักภักดีอย่างมาก จึงจะเป็นประโยชน์กับรัฐในด้านความมั่นคงและการควบคุมไพร่พลที่ต้องใช้ในการสงคราม

บทบาทของของชนชั้นนำจากรัฐส่วนกลางในเมืองเพชรบุรี

ด้วยความเป็นเมืองที่อำนวยผลประโยชน์อย่างมาก ดังนั้นผู้ปกครองในระบบกินเมืองที่ได้รับการแต่งตั้งมานี้จึงได้รับผลประโยชน์ในทางด้านเศรษฐกิจเป็นการส่วนตัวอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติพบว่าในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ระบบการเกณฑ์แรงงานเริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมสลายแล้ว ซึ่งยากเกินกว่าที่อำนาจรัฐส่วนกลางจะควบคุมให้เป็นไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับได้อีกต่อไป (ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ, 2526) และในกรณีเพชรบุรีพบว่าการเก็บผลประโยชน์ได้ค่อนข้างมาก อาจเกิดการรั่วไหลที่เจ้าเมืองหรือกรรมการเมืองบ้าง หากก็ถือได้ว่าจากตัวเลขการจัดเก็บทั้งภาชีน้ำตาล และภาชีอย่างอื่น มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยตลอด (คมเนตร ญาณโสภณ, 2534)

จากระบบกินเมืองที่ราษฎรมิได้พึงพากับอำนาจรัฐส่วนกลางเลย หากการดำเนินชีวิตจำเป็นต้องผูกพันและขึ้นอยู่กับอำนาจท้องถิ่นที่ใกล้ชิด มูลนายซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองในท้องถิ่นตั้งแต่ระดับเมือง

อันได้แก่ เจ้าเมือง กรมการเมือง ลงมาถึงระดับหมู่บ้าน เป็นกลุ่มชนที่มีโอกาสสร้างอิทธิพล ความมั่งคั่ง และอำนาจแก่ตนเองได้ โดยเฉพาะในรูปแบบอุปถัมภ์ซึ่งพบอยู่โดยทั่วไป ทั้งในรูปแบบการได้รับของกำนัล สินบน และการใช้แรงงานไพร่ในงานส่วนตัว ไพร่ได้ประโยชน์จากการหลีกเลี่ยงกฎหมาย การยกเว้นคดี หรือเพื่อรับการอนุเคราะห์บางประการที่ต้องอาศัยตำแหน่งหน้าที่ในอำนาจความรับผิดชอบของมูลนายที่ได้รับมอบมาจากส่วนกลาง

สังคมชนบทในสภาพที่ยังพึ่งพากับการเกษตรและการค้าขายยังไม่ได้มีระบบเงินตราเข้ามามีอิทธิพลมากนักในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ทั้งด้วยสภาพที่มีช่องว่างระหว่างรัฐส่วนกลางกับราษฎรในชนบท และเขตการปกครองยังไม่แน่นอนชัดเจน การปกครองกันในท้องถิ่นจึงเป็นไปในลักษณะดูแลและป้องกันกันเอง ซึ่งในสภาพของท้องถิ่นซึ่งเป็นป่าดงห่ามไกลชุมชนและเมือง จึงมีการเกิดขึ้นของนักเลงโต และหัวหน้าภายในชุมชนอันได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ที่ได้รับมอบหมายมาปกครองในท้องถิ่น รวมไปถึงผู้มีบารมีในชุมชนอันได้แก่พระสงฆ์ เป็นผู้นำอำนาจในแต่ละท้องถิ่น หากในระดับเมืองที่ใหญ่ขึ้นมาซึ่งโดยหลักแล้วพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้แต่งตั้ง ซึ่งสำหรับเมืองเพชรบุรีนั้นเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางการเมือง ราชธานีจึงให้ความสำคัญ ดังนั้นโดยส่วนใหญ่จึงคัดเลือกจากผู้ที่มีความจงรักภักดี แต่ทั้งนี้ในการควบคุมเจ้าเมืองทางรัฐส่วนกลางก็ต้องมีลักษณะประนีประนอม ยอมรับคนในท้องถิ่น ทั้งในส่วนของเจ้าเมืองและกรมการเมือง ซึ่งจะพบว่าโดยมากมักเป็นผู้มีฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจอยู่ในท้องถิ่น ดังกรณีของเจ้าเมือง และกรมการเมืองของเมืองเพชรบุรี ราชบุรี และสมุทรสงคราม ส่วนใหญ่ตำแหน่งเหล่านี้ตกอยู่ในความครอบครองของคนในสายสกุลขุนนาควงศาโรจน์ และบางช้าง ซึ่งเมืองทั้งสามอยู่ใกล้ชิดกัน และสายสกุลมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติต่อกัน สกุลบางช้าง ซึ่งมีรากที่เมืองสมุทรสงครามเป็นราชินิกุลในรัชกาลที่ 1 ส่วนสกุลขุนนาควงศาโรจน์มีความรุ่งเรืองและเป็นขุนนางใหญ่ เกี่ยวดองกับสกุลบางช้าง โดยพระชนิษฐาของสมเด็จพระราชินีในรัชกาลที่ 1 สมรสกับเจ้าคุณขุนนาควง และคนในสกุลวงศาโรจน์คือ เจ้าเมืองเพชรบุรี พระยาสุรินทรฤาชัย (เทศ ขุนนาควง) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นลูกเขยของพระยาภักดีดินถุบดินทร์ (กุ่ม วงศาโรจน์) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองราชบุรี

จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างส่วนกลางกับหัวเมืองต่าง ๆ ในระบบกินเมืองเป็นไปอย่างหลวม ๆ และเจ้าเมืองที่ปกครองหัวเมืองจะมีเชื้อสายชาวเมืองนั้น และมักสืบทอดอำนาจต่อ ๆ กันมา ในกรณีของเพชรบุรีตั้งแต่ครั้งอยุธยา ซึ่งเท่าที่มีบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับประวัติส่วนตัวพบว่า เจ้าเมืองเพชรบุรีเป็นตำแหน่งที่ราชสำนักให้ความสำคัญมากในลำดับต้น ๆ พระยาเพชรบุรีคนสุดท้ายในสมัยอยุธยาคือ พระยาสุรินทรฤาชัย อภัยพิริยบรากรมพาหะ (เรือง) เป็นพระญาติในสมเด็จพระเพทราชาตามหาราชชนนีในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และเป็นพระญาติกับเจ้าขรรค์เงิน พระชนกในสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี สมเด็จพระราชินีในรัชกาลที่ 2 แห่งบรมราชจักรีวงศ์ และพระยาเพชรบุรี (เรือง) ท่านนี้สืบเชื้อสายมาแต่

ตระกูลขุนนางที่รับราชการต่อเนื่องกันมาในราชสำนักหลายชั่วอายุคนแล้วในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ตั้งให้เป็นขุนนางฝ่ายทหาร ว่าราชการเมืองเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2275 ซึ่งน่าจะได้ครองเมืองสืบแทน ปู่ หรือ พ่อ ของท่าน ตามพระราชกำหนดที่ตราขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ว่าด้วยเรื่องวุฒิ ขุนนาง ซึ่งกำหนดให้สืบเชื้อสายต่อเนื่องกันมา ทั้งยังเป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติในการแต่งตั้งขุนนาง ออกไปครองเมืองในสมัยนั้น และเป็นขุนนางจากราชสำนักอยุธยาคนสุดท้ายที่ได้ออกไปครองเมืองเพชรบุรี โดยครองเมืองเพชรบุรีถึง พ.ศ. 2309 โดยเสียชีวิตจากการรบกับพม่า ทั้งนี้บุตรของพระยาเพชรบุรีคือ หลวงพิไชยราชา ซึ่งต่อมาได้เป็นแม่ทัพสำคัญของพระเจ้าตาก ได้รับการพระราชทานยศขึ้นเป็น เจ้าพระยาพิไชยราชา รามราชแสนภูริบดีศรีสังขนาโดย อภัยพิริยบรากรมพาหุ (เจ้าเมืองสวรรคโลก) พระยาเพชรบุรี (เรือง) เป็นต้นสกุล บุญ-หลง ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองเพชรบุรี ซึ่งราชสำนักต้องมอบหมายให้ผู้ที่ไว้วางพระทัยมาปกครองเนื่องจากมีผลถึงความมั่นคงของรัฐ

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ถึง สมัยรัชกาลที่ 4 ใน พ.ศ. 2401 ตามบันทึกของจังหวัดเพชรบุรี (จังหวัดเพชรบุรี, 2525 และ สมุทรสาคร, 2468) ระบุว่า ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ ได้แก่ พระยาเพชรบุรี (ฟู) พระยาเพชรบุรี (พูน) ทั้งสองแม้จะแต่งตั้งโดยส่วนกลางแต่มี อิทธิพลและเป็นคนเชื้อสายเพชรบุรี เจ้าเมืองอีก 3 คนถัดมาเป็นคนในสกุล ณ บางช้าง คือ พระยาเพชรบุรี (บุญรอด ณ บางช้าง) พระยาเพชรบุรี (เกษ ณ บางช้าง) และพระยาเพชรบุรี (เทศ ณ บางช้าง) ซึ่งน่าจะเป็นเจ้าเมืองในระหว่างรัชกาลที่ 2 ถึง พ.ศ. 2367 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลที่ 3 สะท้อนถึงความสัมพันธ์ กับราชสำนักในราชธานีเนื่องจากสกุล ณ บางช้าง เป็นพระญาติต้นสกุลของ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และเกี่ยวพันกับราชินิกุลสกุลอื่น ทั้ง แสงชูโต สวัสดิ์ชูโต ชูโต และบุญนาค ซึ่งคนในสกุลเหล่านี้มีอำนาจในระหว่างต้นรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น โดยรกรากของสกุลเหล่านี้อยู่ที่สมุทรสงคราม ในภูมิภาคเดียวกับเพชรบุรี ซึ่งย่อมต้องทราบถึงผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจในเมืองแถบนี้ดี หลังจาก พ.ศ. 2367 เจ้าเมืองเพชรบุรีต่อมาก็คือ เจ้าพระยายมราช (สุก หรือ ทองสุก) เป็นบุตรพระยาฉะลาโหมราชเสนา (ทองอิน) สมุหนายกฝ่ายวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ 1 พระยาเพชรบุรี (ศุขหรือสุก) รับราชการอยู่เมืองเพชรบุรีมาแต่ต้นจนได้เป็นหลวงเมือง ปลัดเมือง และเจ้าเมือง เพชรบุรี มีความสามารถในการสงคราม ได้รับการยอมรับจากส่วนกลางโดยเฉพาะขุนนางในสกุลบุญนาคที่ได้เคยร่วมกันในศึกเจ้าแชก 7 หัวเมืองในช่วงรัชกาลที่ 3 ระหว่าง พ.ศ. 2373-2375 และความสามารถ เป็นที่ยอมรับและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยจนสามารถเป็นที่ปรึกษากองทัพในช่วงสมัยนั้น ถัดมาก็คือพระ ยามหาตาลวันปเทโส (เกษ ตาลวันนา) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีที่มีรกรากที่เพชรบุรี และมีความสามารถ ทางการรบอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 ซึ่งช่วงท้ายของการเป็นเจ้าเมือง มีปัญหาเรื่องสายตา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแก้ปัญหาโดยแต่งตั้งให้ดูแลพระนครคีรี ไม่ได้ถอดถอนออกจาก ราชการ

“..ครั้นจะให้ยกออกจากยศถาบรรดาศักดิ์แล้ว ก็ทำราชการมาช้านานหลายปีหามีความผิดสิ่งใดไม่...”

“...ครั้นจะให้ว่าราชการบ้านเมืองต่อไปจักชุกก็ไม่เห็น กรมการก็ไม่ยำเกรง...”

จึงมีพระราชดำริและทรงสั่งการ “...พระนรินทเสนีปลดบาญชีกรมพระกลาโหมเป็นข้าหลวงเดิมได้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณมาช้านาน มีสติปัญญาพอจะออกมาสำเร็จราชการบ้านเมืองเพชรบุรีต่างประเนตรพระกรรมได้...” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 4 เล่ม 5, จ.ศ. 1215 สารตราว่าด้วยพระราชสัญญาบัตร พระยาเพชรบุรี พระยามหาตาลวัน อ้างถึงใน นवलสวาท อัครนิพนธ์, 2535)

พระนรินทเสนีได้เป็นที่พระยาสุรินทรฤาชัยอภัยพิริยพาหะผู้สำเร็จราชการเมืองเพชรบุรี ส่วนเจ้าเมืองเพชรบุรีคนเดิม พระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เป็น พระยามหาตาลวันปเทโสประการที่ปรึกษาราชการของพระยาเพชรบุรี (นवलสวาท อัครนิพนธ์, 2535)

สรุป

เพชรบุรีเป็นหัวเมืองสำคัญตลอดยุคสมัยเนื่องจากมีความพร้อมทางยุทธศาสตร์ทั้งทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ผสมกับการบริหารจัดการด้วยระบบกินเมืองที่ส่งข้าราชการคือขุนนางจากส่วนกลางเข้ามาจัดการในหัวเมือง เพชรบุรีจึงถือเป็นแหล่งการสะสมทุน อำนาจทางเศรษฐกิจ กำลังคน และอำนาจทางการเมืองที่สำคัญของรัฐส่วนกลาง ในช่วงปลายอยุธยาถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์ในภาวะที่รัฐไทยยังเผชิญกับศึกสงคราม เพชรบุรีมีความสำคัญในแง่ของยุทธศาสตร์ความมั่นคงอย่างมาก และเมื่อบ้านเมืองเริ่มเข้าสู่ภาวะปกติ ไร้ศึกสงคราม ความมั่งคั่งทางด้านทรัพยากร อันนำมาซึ่งอำนาจทางเศรษฐกิจ ประกอบกับระบบการค้าแบบเงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทเริ่มมีการวางรากฐานโครงสร้างอำนาจจากกลุ่มตระกูลขุนนางที่มีบทบาท ซึ่งกลุ่มขุนนางที่เข้ามามีบทบาทอย่างมากในช่วงสมัยต้นรัชกาลที่ 4 คือขุนนางในตระกูลขุนนาค ตลอดรัชกาลที่ 4 นี้ กลุ่มขุนนางสกุลขุนนาคได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในราชสำนักและมีบทบาทในการปกครองอย่างมาก มีบทบาทในการปกครองเพชรบุรีตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2390 ด้วยเหตุที่ผลประโยชน์ในเมืองเพชรบุรีโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษีน้ำตาลโตนดที่สร้างความมั่งคั่งให้และเป็นแหล่งรายได้สำคัญ นอกเหนือจากที่คนในตระกูลมีอำนาจในส่วนกลางในการควบคุมดูแลกรมพระคลังเป็นเวลายาวนานแล้ว (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, 2546, หน้า 121-122) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ด้วยทรัพยากรและความมั่งคั่ง ประกอบกับความสำคัญในด้านยุทธศาสตร์ การเป็นด่านหน้าทางตะวันตก และประตูไปสู่หัวเมืองทางใต้ของราชอาณาจักร ชนชั้นนำของรัฐไทยจึงให้ความสนใจและนำมาสู่การเข้ามาสถาปนาโครงสร้างอำนาจที่มีบทบาทสำคัญในเมืองเพชรบุรี โดยตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์เมืองเพชรบุรีอยู่ภายใต้อำนาจของขุนนางกลุ่มสกุลขุนนาคมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามหลังการเปิดประเทศซึ่งเป็นผลจากสนธิสัญญาบาวริง ใน พ.ศ. 2398 พระมหากษัตริย์ทั้งรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จึงเข้ามาสอดส่องและ

เอาพระทัยใส่ในการกำหนดข้าราชการในระดับเจ้าเมือง กรมการเมือง และข้าราชการระดับสูง และหา กลวิธีในการคานอำนาจมิให้ผลประโยชน์ทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองทั้งหมดตกอยู่ใน อำนาจกลุ่มสกุลขุนนางที่มีบทบาทหลักในการบริหารราชการในราชอาณาจักรอยู่ในขณะนั้น ด้วยทั้ง 2 พระองค์ทรงตระหนักถึงผลประโยชน์จำนวนมากของเมืองเพชรบุรีดังที่กล่าวไปแล้ว

รายการอ้างอิง

คมเนตร ญาณโสภณ. (2534). อำนาจท้องถิ่นแบบจารีตและผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการ

ปกครองท้องถิ่นในยุคเทศบาล. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์, คณะศิลปศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2558). ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มติชน.

ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 3 หมวดราชจารีต

โบราณ. (2474). พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

ญาดา ประภาพันธุ์. (2527). ระบบเจ้าภาษีนายอากรสมัยกรุงเทพ ฯ ยุคต้น. ประวัติศาสตร์

เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นวลสวาท อัครินานนท์. (2535). ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของเมืองเพชรบุรี

(พ.ศ. 2400-2460). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิต

วิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2529). การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2539). คำถามถึงอนาคตของระบอบอุปถัมภ์ไทย. สองหน้าสังคมไทย. กรุงเทพฯ:

นำอักษรการพิมพ์.

บลัดเลย์, แดน ปีช. (2508). จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาในประเทศไทยสยาม. ประชุม

พงศาวดารภาคที่ 31 (แปลโดย ป่วน อินทวงศ์). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา.

ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1-50. (2505-2527). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2526). ระบบไพร่ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2453. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. (2546). เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพ ฯ (พิมพ์ครั้งที่ 3).

กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์ม.

เพชรบุรี. จังหวัด (2525). สมุดเพชรบุรี 2525. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

มนู อุดมเวช. (2531). รายงานการวิจัย เรื่อง เพชรบุรีสมัยอยุธยา และ รัตนโกสินทร์ตอนต้น.

กรุงเทพฯ: โครงการศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น กรมการฝึกหัดครู.

ศาลารัฐบาลมณฑลราชบุรี. (2468). สมุดราชบุรี. พระนคร: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย.

สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร. (2522). ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ. 2398-2445.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2551, 24 มิถุนายน). สยามประเทศไทย ชองสิงขร ประจวบคีรีขันธ์ 3,000 ปีมาแล้ว
เส้นทางข้ามคาบสมุทร อ่าวไทย-อันดามัน. มติชน. หน้า 20.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (จ.ศ. 1171-1173). จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 4 เล่ม 5.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ 172/8 เรื่องพระยาศรีพัฒน์ขอพระราชทาน
ทำบาญชีผูกปี่จีน.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.12 ก/1. ใบบอกเมืองเพชรบุรี. กันยายน
ร.ศ. 91- มีนาคม ร.ศ. 104.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.12 ก/4. ใบบอกเมืองพิจิตร. 23 ตุลาคม ร.ศ. 108.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 113.